

Eusebius om martyrene i Syrien, Palæstina og andre steder

Eusebius (ca. 260-340) var forfatter og biskop i Cæsarea i Palæstina. Eusebius forfattede bl.a. et omfattende værk på græsk om kirkens historie (Historia Ecclesiastica) fra Jesu tid frem til sin egen samtid (til ca. 324). Eusebius ønskede med sit værk at hædre og bevare mindet om de første kristne apostle, kirkens grundlæggere og martyrerne. Der er således ingen tvivl om Eusebius' sympatier og hans tendens. Alligevel er Eusebius en vigtig kilde til kristenforfølgelserne under kejser Diocletian, der foregik i hans egen samtid og som han til dels selv var øjenvidne til.

- 10 [I begyndelsen af 8. bog har Eusebius beskrevet, hvorledes kejser Diocletian igangsatte forfølgelserne. Herefter fortsætter han:] Men da ikke længe efter nogle i det landskab, som kaldes Melitene,¹ og andre igen i Syrien søgte at sætte sig op mod kejsermagten, udgik der en kejserlig befaling om, at menighedernes ledere alle vegne skulle indesluttet i fængsler og lænker. Synet af det, der fulgte herpå, overgår enhver beskrivelse. En overmåde stor mængde indesluttet
- 15 på ethvert sted, og fængslerne alle vegne, der længe i forvejen var indrettet for mordere og gravrøvere, fyldtes da af biskopper, presbyterer og diakoner, oplæsere og exorcister,² så der ikke længere var plads der for dem, der var dømt for misgerninger. Andre edikter fulgte nu det første, og ifølge dem blev det påbudt at give de indespærrede lov til at komme på fri fod, hvis de ofrede, men at mishandle dem med mange pinsler, hvis de vægrede sig. Hvem kunne da at-
- 20 ter opregne mængden af martyrer i enhver provins og særlig i Afrika, i maurernes land,³ i Thebais⁴ og i Ægypten. Fra dette land drog nogle til andre byer og provinser og udmærkede sig ved deres martyrier.

- Jeg kender dem af dem, der udmærkede sig i Palæstina. Jeg kender også dem, der gjorde det i Tyrus i Fønikien.⁵ Hvem så dem uden at forfærdes over de utallige piskeslag og den standhaftighed, som guds frygtens kæmpere, der i sandhed var vidunderlige, udviste derunder, og over deres kamp, straks efter piskeslagene, med de menneskeædende dyr og derunder angrebene af pantere, forskellige slags bjørne, vildsvin og tyre, der var brændt med ild og jern, og de tapres forunderlige udholdenhed overfor hvert af de vilde dyr. Jeg var selv tilstede, da dette skete, og jeg har set, at den guddommelige kraft fra vor frelser Jesus Kristus, ham, som de bekendte, var
- 30 til stede og viste sig åbenlyst til bedste for martyrerne. I lang tid vovede de menneskeædende dyr ikke at røre ved eller nærme sig deres legemer, som var elskede af Gud, men de for ind på de andre, som udefra ophidsede og opirrede dem. Blot de hellige kæmpere, som stod nøgne og svingede med hænderne for at drage dem til sig (det havde de fået befaling til at gøre) rørte de overhovedet ikke ved. Men når de gik på dem, blev de standsede som af en guddommelig kraft
- 35 og trak sig igen tilbage. Dette varede ved en lang tid og satte tilskuerne i en ikke ringe forbavelse. Thi når det første vilde dyr ikke gjorde noget, blev det andet og det tredje sluppet løs på

¹ *Melitene*: hovedstad i den romerske provins Armenia Minor

² *Presbyterne* var i de første kristne menigheder en forsamling af mænd, som blev sat til at lede menigheden. *Diakonerne* var i oldkirken en form for kirketjenere, der havde en lang række opgaver i forbindelse med gudstjenesterne og menighedsplejen. *Oplæserne* stod for oplæsningen af de hellige skrifter, mens *exorcister* skulle uddrive onde ånder.

³ Dvs. provinsen Mauretania, omtrent det nuværende Algeriet og Marokko.

⁴ *Thebais*: det sydlige Ægypten

⁵ Tyrus var en havneby i Fønikien (omtrent det nuværende Libanon).

den selv samme martyr. Man måtte undres over de helliges uforfærdede fasthed under disse omstændigheder og den standhaftige og urokkelige udholdenhed i unge legemer.

Man så en ung mand på ikke fulde tyve år stå ubundet og med hænderne udstrakt i form af et kors, med et uforfærdet og frygtløst sind, inderligt anspændt i bøn til Gud, uden overhovedet at flytte sig eller vende sig fra stedet, hvor han stod, mens bjørne og pantere, som fnøs raseri og død, næsten rørte ved hans kød, men uvist hvordan — ved en guddommelig og uforklarlig kraft næsten tilstoppedes deres mund, og de for igen tilbage. Sådan gik det denne. Men man så atter andre (thi de var fem i alt) blive kastet for en vild tyr. Den kastede med sine horn andre af dem, der trængte på udefra, op i luften og sønderrev dem og lod dem tilbage, så de kunne tages op halvdøde. Kun da den med raseri og trussel styrtede imod de hellige martyrer, kunne den ikke engang komme dem nær. Men skønt den stampede med fødderne og brugte hornene i alle retninger, og skønt den fnøs med raseri og trussel,⁶ fordi den var tirret med brændende jern, blev den holdt tilbage af det hellige forsyn. Da den således på ingen måde gjorde dem nogen fortræd, blev andre vilde dyr sluppet løs på dem. Til sidst efter dyrenes frygtelige og mangeartede angreb på dem, blev de nedhuggede med sværd. Alle blev de, i stedet for til jord og grave, overgivet til havets bølger.

Sådan var de ægypteres⁷ kamp, som i Tyrus viste sig som kæmpere for troen. Man måtte også beundre dem af dem, som led martyrdøden i hjemlandet, hvor i stort tal mænd sammen med kvinder og børn ringeagtede dette korte liv og på forskellige måder led døden for vor frelsers lære. Efter sønderrivninger og forvridninger og hårde piskeslag og utallige andre forskellige pinsler, som det er frygteligt endog at høre om, blev nogle af dem overgivet til ilden, nogle blev druknede i havet, andre strakte med godt mod deres hoveder frem for dem, der huggede dem af. Nogle døde af deres pinsler, mens andre omkom af sult, og andre igen blev korsfæstet: nogle blev det på den måde, som er den almindelige for misdædere, mens andre atter blev det på en værre måde, idet de tværtimod blev naglet fast med hovedet nedad og holdt i live, indtil de omkom af sult på deres kors.

De mishandlinger og de smerter, som martyrerne i Thebais måtte udholde, overgår enhver beskrivelse. De blev skrabet over hele kroppen med potteskår i stedet for jernklør, indtil de mistede livet. Kvinder blev bundet i den ene fod og med maskiner hejset højt op i luften med hovedet nedad, splitternøgne og utilhylede på kroppene, så de frembød det skændigste, mest rå og umenneskelige syn for alle, som så det. Andre igen døde bundet til træer og træstammer. Thi de allerkraftigste grene trak de sammen med maskiner, fæstnede martyrernes ben til dem begge og lod grenene antage deres naturlige stilling i den hensigt, at deres lemmer, overfor hvem de iværksatte det, pludselig skulde rives i stykker. Alt dette skete ikke nogle få dage eller over en kort tid, men gennem en lang årrække. Snart blev flere end ti, snart blev over tyve henrettet. Undertiden blev ikke færre end tredive, så næsten tres og atter en anden gang blev hundrede mænd slået ihjel på én dag sammen med helt spæde børn og kvinder, idet de blev dømt til mangeartede og forskellige straffe. Da jeg var i disse egne,⁸ har jeg selv set, hvordan mange der på en gang på en dag måtte miste hovedet eller blive straffet ved ild, således, at det dræbende sværd blev sløvt og stumpet og gik i stykker, mens bødlerne blev trætte og gensidig

⁶ Jf. ApG 9,1

⁷ Der menes de ovenfor nævnte kristne fra Thebais (det sydlige Ægypten) og Ægypten, der drog ud og fandt martyrdøden i andre provinser.

⁸ Denne rejse fandt sted ca. 310

måtte afløse hinanden. Da så jeg en højest forunderlig iver, en i sandhed guddommelig kraft og godt mod hos dem, der var kommet til tro på Guds Kristus. Samtidig med at dommen var faldet over de første, styrtede andre frem fra forskellige steder foran dommerens sæde og bekendte, at de var kristne. De lod sig ikke påvirke af de frygtelige ting eller de mange forskellige pinselsmåder, men uden at lade sig forfærde gik de frimodigt ind for troen på alle tings Gud. Med glæde og latter og fryd modtog de den endelige dødsdom, så de sang og opsendte lovsange og takkesange til alle tings Gud, indtil deres sidste åndedræt.

Disse var beundringsværdige, men særlig beundringsværdige var de, der var udmærkede ved rigdom, ædel byrd og ære, ved lærdom og filosofi, og som satte alt andet til side for den sande gudsfrygt og for troen på vor frelser og herre Jesus Kristus. En sådan var Filoromus, som havde fået et betydeligt embede som kejserlig forvalter i Alexandria betroet, og som svarende til sin rang og romerske værdighed hver dag tog sig af rettens pleje, bevogtet af en livgarde af soldater. Og en sådan var Fileas, biskop for menigheden i Thmuis,⁹ en mand, der udmærkede sig ved de tjenester, han ydede sit fædreland i offentlige stillinger og ved sin filosofiske lærdom. Skønt en mængde blodsbeslægtede og andre venner bad dem, ja endogså øvrighedspersoner, og skønt yderligere dommeren selv opfordrede dem til at have medlidenhed med sig selv og skåne deres børn og koner, lod de sig ingenlunde forlede af dem til at vælge at elske livet og ringeagte vor frelsers bud om bekendelse og fornægtelse. Men med en mandig og filosofisk beslutning, ja med en from og gudhengiven sjæl holdt de ud overfor alle dommerens trusler og skældsord og blev begge halshugget. [...] [*I det følgende citerer Eusebius Fileas' brev til menigheden i Thumuis.*]

Men hvorfor sige meget og gang på gang fortælle eksempler på de guddommelige martyrs kampe rundt i hele verden, især da de ikke længere blev behandlet efter almindelig Lov, men angrebet som i Krig.

Soldaterne omringede således en hel lille kristen by i Frygien,¹⁰ mens folkene var hjemme. De satte ild på og opbrændte dem tillige med børn og kvinder, mens disse påkaldte alle tings Gud. Alle byens indbyggere og selve regnskabsføreren og bystyrelsen tilligemed alle øvrighedspersoner og hele det menige folk bekendte sig som kristne og ville ingenlunde adlyde dem, der befalede dom at ofre. Der var en anden mand, som sad inde med romersk værdighed. Han hed Adauctus. Han var søn af en anset italiensk familie og var rykket frem gennem alle æresstillingerne under kejserne, så han på uadadelig måde varetog den almindelige finansforvaltning både af det, som hos dem kaldes magistratus, og af det almene.¹¹ Til alt dette udmærkede han sig ved gode fromhedsgerninger og ved bekendelse til Guds Kristus. Han smykkedes med martyriets krans, thi mens han endnu havde sit embede i den almindelige finansforvaltning, udholdt han kampen for gudsfrygt.

Hvorfor skal jeg nævne de øvrige ved navn eller optælle mængden af mænd eller give et billede af de beundringsværdige martyrs mangeartede pinsler. Snart blev de slået ihjel med økser, som det skete med dem i Arabien, snart fik de knoglerne sønderbrudt, som det hændte med dem i Kappadokien.¹² Undertiden blev de hængt op i Luften ved fødderne med hovedet nedad, mens en sagte ild brændte nedenunder dem, og de kvaltes af røgen fra det brændende træ, sådan som det iværksattes mod dem i Mesopotamien. Undertiden fik de afhugget næser og

⁹ I nedre Ægypten syd for Thebais

¹⁰ Frygien: område i det centrale Anatolien

¹¹ Dvs. både i Rom og i det øvrige rige

¹² Kappadokien: område i det centrale Anatolien

ører og hænder, mens legemets øvrige lemmer og dele blev skåret i stykker, sådan som det fandt sted i Alexandria.

5 Hvorfor skal jeg genkalde i erindringen dem i Antiokia,¹³ som blev ristet på ildbækkener, ikke for at de skulle dræbes, men som en langvarig straf, og andre, som hellere stak hånden ind i ilden, end de rørte ved det vederstyggelige offer? Andre unddrog sig at udsættes herfor. Først de blev grebet og faldt i efterstræbernes hænder, styrtede de sig ned fra høje huse, idet de foretrak døden for de ugudeliges grusomhed. En, som var from og beundringsværdig på grund af sin sjælsstyrke, af legeme en kvinde, i øvrigt kendt af alle i Antiokia på grund af sin rigdom, sin slægt og sit gode ry, havde opdraget to ugifte døtre, som udmærkede sig ved deres blomstrende legemsskønhed, i troens grundsætninger. Da der blev vist stor nidkærhed for deres skyld, førte den til, at man gjorde sig megen ulejlighed for på enhver måde at opspore dem i deres skjul. Da man så havde erfaret, at de opholdt sig udenlands, kaldte man dem på en underfundig måde til Antiokia. Da de allerede var indfanget i soldaternes net, og hun så sig selv og sine døtre i en fortvivlet stilling, forklarede hun dem det, som ville komme fra mændenes side, frygteligt endog at sige, og mere utåleligt end alt det frygtelige, truslen om at blive skændet, og hun formanede både sig selv og pigerne til end ikke at finde sig i at høre en antydning af noget sådant. Men hun sagde, at hvis de overgav deres sjæle til trældom for de onde ånder, var det værre end enhver døds måde og end al ødelæggelse, og hun fremsatte som den eneste løsning på alle disse ting at flygte hen til Herren. Da de begge havde sluttet sig til hendes mening, indhyllede de ærbart deres legemer i deres klæder, og mens de var midt på rejsen, bad de vogterne om tilladelse til at fjerne sig et lille stykke og kastede sig så i en flod, der løb forbi.¹⁴ Således gjorde de ved sig selv. I det selvsamme Antiokia var der et andet jomfrupar, som i alle ting var gudvelbehagelige, som i sandhed var søstre, udmærkede ved slægt, fremragende ved livsførelse, unge af år, skønne af skikkelse, ærbare af sind, fromme af vandel, beundringsværdige i iver, og som om jorden ikke kunne bære sådanne dyder, befalede de onde ånders tjenere at kaste dem i havet. Sådan gik det altså dem. Det er gyseligt at høre, hvad andre måtte lide i Pontus.¹⁵ De fik fingrene gennemstukket med skarpe rør lige fra neglespidserne. Andre fik bly, der var smeltet ved ild, hældt ned over ryggen, mens massen endnu boblede og glødede, og således blev de mest nødvendige dele af legemet afsvedne. Andre udholdt i de lemmer, som ikke nævnes, og i deres indvolde skændige, ubarmhjertige og ubeskrivelige lidelser. De ædle og retskafne dommere satte en ære i at udtænke sådanne, og således lagde de deres grusomhed for dagen, som var den et udslag af visdom. De kappedes om at overgå hinanden i stadig nyopfundne pinsler, som gjaldt det kamppriser.

35 De sidste ulykker kom, da de endelig var udmattede af deres overmål af ondskab, da de var blevet trætte af at slå ihjel, da de var blevet mætte og havde fået nok af blodsudgydelse og gik over til det, som de mente var godhed og menneskekærlighed, for ikke længere at synes at gøre os fortræd. Thi de sagde, at det ikke passede sig at besmitte byerne med landsmænds blod eller beskyldte herskernes høje regering, som var velvillig og mild overfor alle, for grusomhed, men at man snarere burde udstrække den menneskekærlige og kejserlige myndigheds velgerninger
40 til alle, ved ikke mere at straffe med døden. Thi denne deres straf imod os var afskaffet ved

¹³ *Antiokia*: by i Syrien

¹⁴ Den ældste kirke betragtede sådanne handlinger som fortjenstfulde i sådanne tilfælde, selvom man ellers fordømte selvmord.

¹⁵ *Pontus*: det nordlige kystområde af Anatolien mod Sortehavet

herskernes menneskekærlighed. Da blev det bestemt, at øjnene skulle rives ud, og at det ene ben skulle rives af. Thi dette forekom dem menneskekærligt og som den mildeste straf imod os. Så på grund af denne menneskekærlighed fra de ugudeliges side var det nu ikke længere muligt at nævne den utallige mængde af dem, der først fik deres højre øje stukket ud med sværd, og som derefter fik det brændt med ild, som fik den venstre fod sat af, ved at knæleddet blev brændt over, og som derefter blev dømt til kobberminerne i provinserne, ikke for arbejdets skyld, men for at de skulle mishandles og plages. Foruden alle disse var der andre, der udstod andre kampe, som det ikke engang er muligt at opregne (thi deres heltegerninger overgår enhver beskrivelse). Herunder vandt Kristi herlige martyrer berømmelse over hele verden og fyldte alle vegne, som rimeligt var, dem, der så deres mandige optræden, med forbavselse. Igennem deres optræden aflagde de tydelige beviser på vor frelsers i sandhed guddommelige og uudsigelige kraft. Det ville tage lang tid at nævne hver enkelt af dem ved navn for ikke at sige, at det ville være umuligt.

Af de menighedsledere, som led martyrdøden i de betydeligste byer, må jeg først og fremmest på mindesmærker over fromme mænd, nævne som Kristi riges martyr Anthimus,¹⁶ biskop for byen Nikomedia,¹⁷ som blev halshugget. Af martyrerne i Antiokia var der Lucian,¹⁸ presbyter for den derværende menighed, hvis livsførelse helt igennem var udmærket. I Nikomedia forkyndte han i kejserens nærværelse Kristi himmelske rige, først ved ord i en forsvarstale, siden også i gerning. Blandt martyrerne i Fønicien var de mest berømte de i alting gudvelbehagelige hyrder for Kristi åndelige hjord: Tyrannion, der var biskop for menigheden i Tyrus, Zenobius, presbyter i menigheden i Sidon, og fremdeles Silvanus,¹⁹ der var biskop for menighederne i og omkring Emesa. Denne blev sammen med andre i Emesa føde for vilde dyr og optoges således i martyrernes skare. De andre to herliggjorde i Antiokia Guds ord ved udholdenhed indtil døden, Den ene af dem, biskoppen, blev kastet i havets dyb, mens Zenobius, der var en udmærket læge, med standhaftighed døde af pinsler, der tilføjedes ham i siderne. Af martyrerne i Palæstina blev Silvanus, der var biskop for menighederne i og omkring Gaza, sammen med 39 andre halshugget i kobberminerne i Faino.²⁰ Der led også de ægyptiske biskopper Peleus og Nilus sammen med andre døden på bålet. Blandt dem må jeg også nævne Cæsarea-menighedens²¹ store berømmethed, presbyteren Pamfilus, den mest beundringsværdige i min tid, hvis fortjenester og gode gerninger jeg vil beskrive på et passende sted.²² Af dem, der fuldkommedes²³ på en herlig måde i Alexandria, hele Ægypten og Thebais, må først og fremmest nævnes Peter, som var biskop i Alexandria, en guddommelig lærer i troen på Kristus, og af presbyterne sammen med ham: Faustus, Dius og Ammonius, fuldkomne Kristi martyrer, og Fileas, Hesychius, Pachymius og Theodorus, biskopper rundt omkring i Ægyptens menigheder, og dertil mangfoldige andre fremragende mænd, som mindes i menighederne i deres land og egn. Det tilkommer ikke mig at beskrive de kampe, som de udkæmpede over hele verden for troen på Gud eller at berette

¹⁶ Anthimus havde lidt martyrdøden tidligt under Diocletians forfølgelser.

¹⁷ *Nikomedia*: by i det nordvestlige Anatolien

¹⁸ Lucian led martyrdøden under Maximinus Daia i 312 og hans nævnelse her er sandsynligvis en senere tilføjelse

¹⁹ Silvanus menes ligeledes at have lidt martyrdøden i 312 og hans nævnelse her er sandsynligvis en senere tilføjelse

²⁰ *Faino*: lokalitet i Arabia Petraea, syd for Dødehavet

²¹ *Cæsarea*: by i Palæstina

²² Eusebius har sandsynligvis berettet om Pamfilus i et af de tabte dele af hans værk om martyrerne i Palæstina.

²³ *Fuldkommedes*: blev gjort fuldkomne i martyrdøden

nøjagtigt om hver enkelt ting, der kom over dem. Lad det blive deres sag, som har set begivenhederne med deres egne øjne. Dem, som jeg selv har overværet, vil jeg fortælle eftertiden om i et andet værk.²⁴

5

Eusebius: *Historia Ecclesiastica* 8,6-13. Overs. K. Bang: *Eusebs kirkehistorie* (bind 2), Kbh. (1945), s. 390-402

²⁴ Eusebius hentyder her til sit værk om martyrerne i Palæstina, hvor nogle af de her nævnte martyrer beskrives mere udførligt.